

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРОТИВОТАНКОВАТА ОТБРАНА В РАЙОНА НА ДОЙРАНСКАТА ПОЗИЦИЯ

Подполковник главен асистент доктор Мануш П. Христов

decan@aff.nvu.bg

Национален военен университет „Васил Левски“ – Велико Търново

Факултет „Авиационен“

ПК 5855, гр. Долна Митрополия, ул. „Кирил и Методий“ № 1

Анотация: Изследването е свързано с проучване на широкия спектър от дейности, които са насочени към подготовката на Дойранската позиция за успешно отразяване на опитите на съглашенските войски за осъществяване на пробив с помощта на танкове на танкодостъпните направления. Изследването се базира основно на материалите, съхранявани в Държавен военноисторически архив (ДВИА) – Велико Търново, които се разпределят, както следва: фонд 40; 48; 515.

Ключови думи: противотанкова отбрана; противотанково оръдие; брониран снаряд; отбранителна позиция

CONSTRUCTION OF THE ANTI-TANK DEFENCE IN THE REGION OF THE DOYRAN POSITION

Lt. Colonel PhD. Manush P. Hristov

decan@aff.nvu.bg

Faculty of Aviation at the National Military University “Vasil Levski”

Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract: The research is associated with the exploration of the wide range of activities related to the preparation of the Doiran position for a successful counteraction to the attempts of the Allies' troops to make a breakthrough with the help of tanks along the tank-accessible routes. The survey is based mainly on the materials stored in the State Military Historical Archives, Veliko Tarnovo, distributed as follows: fonds 40; 48; 515.

Key words: anti-tank defence; anti-tank cannons; armor-piercing projectile; defensive position

В навечерието на 100-годишния юбилей от края на Първата от най-кръвопролитните войни в световната история няма как да не бъде предизвикан един сериозен размисъл за нейното въздействие и значение. Обемът на този размисъл може да бъде дълъг или кратък. Независимо от неговата продължителност обаче, той задължително следва да доведе до убеждението, че нейният отзвук и въздействие са двупосочно ориентирани, въпреки дистанцията на времето. Освен че повлиява пряко върху съдбата на поколенията, изнесли на гърба си ос-

новната ѝ тежест, войната оказва своето въздействие и върху следовниците, на които предстои да отбележат знаменателното събитие. Повече или по-малко, те усещат косвено, а донякъде и реално нейното влияние. На мястото на рухналите под напора на събитията монархии и империи се появяват нови държави, населявани от различни народи. С тяхното обособяване една част от противоречията и проблемите са решени, други са затихнали, а трети продължават да тлеят. При тези реалности старите държавни образувания и народи, заедно с новообособените, сега, 100 години след края на световния сблъсък, са длъжни да открият пътя към взаимното признаване и зачитане на националните интереси и на общочовешките ценности. Намирането на правилния път е свързано неизбежно с един задълбочен прочит на отминалите събития, с ориентиране в справедливостта на дадена кауза, или обратното, в нейното пагубно и безсмислено служене и подчиняване. Това е не просто необходимо, а и задължително условие. Доколкото става въпрос за тълкуване и осмисляне на исторически събития от миналото с оглед на настоящето, следва да се има предвид мисълта на социолога професор Георги Фотев, че: „Миналото е абсолютно недосегаемо и непроменимо. Може би. След Хегел и с Хегел ние сме сигурни, че хората, загрижени за настоящето и обозримото бъдеще, не са склонни да извличат поуки от историята.“ [2].

Особено актуална е тази ориентировка в отминалите събития за страните от Балканите. Не бива и няма как да бъде забравен фактът, че искрата, предизвикала Голямата война, е подадена именно оттук, от „барутния погреб на Европа“, мястото, където си дават среща нерешените проблеми на страните от региона с интересите и амбициите на Великите сили.

Всеки един от тези райони на Балканския театър на войната има своите спомени за тежките сражения, в които се сблъскват мъжете в униформа от различни държави, нации, народности и военно-политически съюзи. Всички те са свикани под знамената и се явяват с оръжие в ръка, за да изпълнят своя дълг по местата, на които предстои да отдадем почит. За мнозина от тях те са само едно бойно поле, изпълнено с непонятни наименования на планини, равнинни участъци и населени пунктове, на което следва да премерят сили с неприятеля.

Малцина обаче разбират и осъзнават, че всеки един от тези кътове на Македония и Добруджа не е просто топографски участък, а безценно късче от святата бащина земя. Това се отнася най-вече за българските войници. Те възприемат тяхното приобщаване и отстояване като една кауза, която следва да бъде реализирана с цената на най-скъпото нещо на света.

Конкретен пример за осъзната в реалния мащаб на времето такава съдбовна задача са събитията, които се разиграват на Дойранската позиция, където се е развърнала за отбрана 9-а пехотна плевенска дивизия. Станалото в района на този участък от Солунския фронт е величаво, епично и поучително. Нашите предци оставят блестящ пример за достойно изпълнен дълг пред Отечеството и неповторим образец на бойно майсторство. Сто години по-късно съвременното поколение е длъжно не просто да помни, а да досъбере и подреди разпилени-

те късчета от мозайката. Едновременно с това то следва да съхрани и популяризира стореното от плеядата знайни и незнайни герои, сътворили поредицата от събития, които остават завинаги обединени под наименованието „Дойранска епопея“.

В този дух и в тази насока е ориентирано настоящото изследване. То си поставя за основна цел да проследи и анализира дейностите по организиране на противотанковата отбрана в района на Дойран.

Когато вниманието се съсредоточава в тази конкретна насока от поредицата отбранителни мероприятия на позицията, следва задължително да се има предвид, че те не са резултат от излишна презастраховка и нямат случаен характер. Точно обратното, те са закономерен и адекватен отговор на съществуващата вероятност войските на Съглашението да приложат на този участък от фронта новото бойно средство – танка. Фронтовото ежедневие на защитниците на Дойран ги сблъсква с необходимостта да дадат достоен отпор на въздушните нападения на съюзническите аероплани и на опитите да бъдат сломени съпротивителните им способности чрез обстрела с газови снаряди. Паралелно с това те трябва да отговорят и на новото предизвикателство, свързано с изграждане на противотанковата отбрана, поради постъпващите сведения за оформящата се заплаха от използване на танкове на танкодостъпните участъци от позицията.

Когато се разглежда оборудването на позицията в противотанково отношение, следва да се има предвид един значителен по своя обем **комплекс от мероприятия и дейности, които обхващат следните насоки:** запознаване с бойните свойства, изучаване на устройството, силните и слабите страни на новото бойно средство и на способите и средствата за борба с него; проучване и оценка на района на позицията с цел да се установят вероятните участъци, където могат да бъдат въведени в боя танковете; определяне и назначаване на част от полските оръдия за пряка борба с танковете; формиране и определяне на отговорностите на противотанковия резерв от състава на развърнатата артилерийска групировка в района на позицията; прострелка и установяване на данните за стрелба на оръдията, които са назначени за борба с танковете; оборудване в инженерно отношение на позицията с изкопаване на окопи за оръдията, ниши за снарядите, оборудване на запасни позиции, противотанкови ровове и просеки; провеждане на разяснителна дейност сред войниците; изготвяне на макети в реален мащаб и провеждане на тренировъчни упражнения за борба с танковете; формиране и поддържане на необходимите морално-психически и волеви качества на състава за преодоляване на страха от сблъсък с новото бойно средство; изучаване и осмисляне опыта от Западния фронт.

В планирането и организирането на противотанковата отбрана се включват командването и Щабът на действащата армия, командванията и щабове на Първа армия, на 9-а пехотна плевенска дивизия и тези на 9-а артилерийска бригада, на артилерийските полкове и отделения и на пехотните бригади и части от състава на дивизията.

Основната ръководна и организационна дейност обаче принадлежи на командването и щаба на 9-а дивизия, на началника на артилерията на съединението и на началниците на артилерийски участъци. Преки изпълнители на мероприятията са артилерийските разчети от състава на батареите и взводовете, които са назначени да изпълняват задачата по противотанковата отбрана.

Дейностите по оборудване на позицията в противотанково отношение са предизвикани от постъпващата периодично преписка по линия на немската група армии, които са развърнати за действие на Южния фронт. Първоначално нейното съдържание е по-скоро за сведение и има общ информативен характер. С нарастване на случаите, в които танкът се употребява за осъществяване на пробиви в немските позиции на Западния фронт, започва да присъства и аналитичният елемент относно възможностите за прилагане на това бойно средство и на Солунския фронт.

Първите сведения за оформящата се реалност от употребата на танкове в полосата за отбрана на Първа армия постъпват с препис от щаба на групата армии „Фон Белов“, изпратен на 16 ноември 1916 г. и заведен на 18 ноември 1916 г. в щаба на обединението. С неговото получаване се поставя началото на разяснителната дейност относно предназначението, бойните свойства, устройството на танка и неговите силни и слаби страни и възможностите за противодействие. В документа се съдържат описание за вида на английските бронирани автомобили, употребявани при р. Сома, и указания за най-подходящите средства за борба с тях.²⁸³

Постъпилата информация се разпространява до подчинените щабове от състава на армията, които ги препращат до щабовете на бригади и полкове с конкретни указания за действие.

Дейностите по противотанковата отбрана продължават и през следващата 1917 г. С поверително разпореждане № 134 от 22 януари 1917 г. щабът на групата армии „Фон Белов“ изпраща до Щаба на Първа армия поредните указания за борба с танковете. Този път в съдържанието му се забелязват прогностични насоки и конкретни предложения за действия. Още в началото на изложението на документа се оформя мнението, че съществува вероятност противникът да прибегне до употребата на бронирани средства пред фронта на групата армии. Като вероятно достъпни за тяхното въвеждане се определят равнинните участъци в районите на гр. Битоля и р. Вардар. За тази цел е необходимо да се прецени местността и най-вече пътищата, по които може да се осъществи придвижването на неприятелските бронирани автомобили, като наред с това се уточнят потребностите от муниции за артилерийските средства, които са заделени за противодействие. Изисква се в срок до 15 февруари 1917 г. обобщените сведения за вероятните места, на които е възможна употребата на бронирани машини, и заявките за боеприпаси да бъдат изпратени в щаба на групата.²⁸⁴

От своя страна Щабът на Първа армия отдава необходимите разпореждания

²⁸³ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 14, 16.

²⁸⁴ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 13.

с предписания до съединенията за активизиране на дейностите по противотанковата отбрана.

На базата на получените предписания командирът на 9-а артилерийска бригада с писмо № 6136 от 10 март 1917 г. отправя разпореждания до командирите на артилерийски полкове да организират прострелка на поверените им батареи по достъпните за бронираните машини пътища и пунктове с цел да се осигурят необходимите данни за стрелба. Препоръчва се за борба с бронираните средства на противника да се заделят цели батареи, а в случай че те са ангажирани с воденето на преграден огън, да се назначават отделни оръдия. Наред с това са разпратени и получените „Правила за обстрелване на танкове“ с такъв разчет, че за всяка батарея, щаб на артилерийско отделение и полк да има по 1 екземпляр.²⁸⁵

С течение на времето данните за очакващото се включване на танкове в бойните действия на различни участъци от Южния фронт и по-конкретно в района на Дойранската позиция започват да преобладават в документите, получавани по линия на старшите щабове. Тази тенденция се запазва и засилва особено през пролетта и лятото на 1918 г.

От такъв характер е информацията, която постъпва на 23 юни 1918 г. С телеграма от Щаба на Първа армия под № 23330 до щаба на 9-а пехотна дивизия се известява за нарастващата опасност от предстоящо неприятелско настъпление на участъка между р. Вардар и Дойранското езеро. Във връзка с това от щаба на дивизията се разпореждат съответните мерки за повишаване на готовността за отразяване на евентуално настъпление с танкове. Като начален вариант се препоръчва провеждането на опреснителни занятия за припомняне на състава и начините за борба с танкове. След това се вменява задължението на всички части, които са назначени в поддръжка и резерв, както и на батареите, минохвъргачните и картечните роти, а също и на войниците от щабове, на телефонистите и други такива да бъдат снабдени с ръчни бомби. За усилване на отбраната на позицията в противотанково и противоаеропланно отношение е придадена и 5-а 7,5 см полска батарея от състава на 15-и артилерийски полк.²⁸⁶

Една от най-съществените дейности по изграждане на противотанковата отбрана се явява изучаването на местността и определяне на танкодостъпните направления.

Разпределени във времето, усилията в тази насока имат следния характер.

На 3 юли 1918 г. от щаба на 9-а артилерийска бригада постъпва предписание № 16551. С него се свежда до полковете от състава на бригадата информация за танкодостъпните направления в района на позицията. Те се разпределят, както следва.

Като най-удобна позиционна и предпозиционна местност за действия на танкове се определя районът между връх Долмар и р. Вардар, с особено внимание

²⁸⁵ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 16; ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 312.

²⁸⁶ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 16; ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 317.

на долината Вера. Прилежащият участък от двете страни на височината „Варовита“ и самата височина се разглеждат като неподходящи за танкове.²⁸⁷

Самата позиция и местността пред и зад нея, намираща се в участъка южно от височината „Варовита“, до кота 51, се оценяват като удобни за достъп на танкове. В същия район, където се намират селата Селемли и Даутли, както и черничевите градини около тях, се определят като удобни места за групиране на танковете преди самото настъпление.

Разположените пред позицията оврази – „Фердинандов“ и „Свински“, се разглеждат като сериозни препятствия за танковете, в случай че проникнат зад позицията.

Предпозиционната местност от кота 53 до р. Вардар се оценява като удобна за придвижване на танкове, но самата позиция се счита за неподходяща, като се изключи пространството от височина „Бялата“ до р. Вардар.

Участъкът, прилежащ от височината „Долмар“ до Дойранското езеро, се определя като неподходящ за танкове, с изключение на шосето Дойран – Кукуш.²⁸⁸

Преобладаващо отрицателен характер имат и сведенията, които постъпват от двата артилерийски участъка на позицията. В донесенията си до командира на 9-а артилерийска бригада командирите на артилерийски полкове и отделения посочват, че в пространството пред огневите позиции на батареите има множество оврази, които възпрепятстват появата на танкове. Като възможни посоки за движение на танкове, по преценка на артилерийските началници, се определят районите на Кукушкото шосе, скривалищата при минирания мост на шосето, гр. Дойран и Дойранската гара, както и шосето за гр. Дойран. Също като възможно достъпен се разглежда и районът, отвеждащ от вис. „Пеперудата“ към скривалищата на минирания мост към Т-образните окопи срещу височината „Кирил“.²⁸⁹

На базата на така направената преценка на местността около Дойранската позиция, се набелязват следните зони за отговорност между артилерийските подразделения:

- За долината Вера са заделени за отбрана 2 оръдия от 19-и артилерийски полк.

- За участъка: височината „Варовита“ – кота 53, се определят по две оръдия от състава на 5/15 батарея и от 19-и и 18-и артилерийски полк. При това всеки от командирите на артилерийски участъци следва да продължи проучването на местността пред своето разположение и своевременно да изготвя донесения, в случай на необходимост от усилване с още артилерийски средства.²⁹⁰

- За прилежащото пространство между кота 53 и височините „Близнаци“ и „Филипов“ се планира да отговаря специално назначената група от 6 броя германски минохвъргачки, която се очаква да пристигне в разположението на дивизията. С цел да се икономиса времето за избор на позиции, командирите на 18-и и 19-и артилерийски полк са ангажирани да организират проучването на

²⁸⁷ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 7–7 гр.

²⁸⁸ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 7–7 гр.

²⁸⁹ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 327, 329–332, 334.

²⁹⁰ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 7–7 гр.

подходящи места за развърщането им на огневи позиции.²⁹¹

- Участъкът между височината „Бялата“ и р. Вардар, където има малка вероятност противникът да настъпи с танкове, се възлага на 1-ва пехотна бригада, като отбраната се организира с картечници и ръчни бомби. В тяхна подкрепа следва да се заделят в готовност и 1–2 оръдия от батареите на десния артилерийски участък.

- За противодействие на танковете, които биха настъпили по шосето Кукуш – Дойран, се назначават силите и средствата, определени от командира на 2-ра пехотна бригада. Действията им следва да се подпомагат от оръдията от състава на 3-ти артилерийски полк, които разполагат с данни за стрелба по шосето.²⁹²

Паралелно с разпределянето на отговорностите по противотанковата отбрана на танкодостъпните местности около Дойранската позиция, се отправят и специални разпореждания за усиление на наблюдението както пред разположението на самата позиция, така и в тила на неприятеля.

Усилията в тази насока се определят от зачестилите данни, които сочат, че противникът възнамерява да използва танкове в предстоящото си поредно настъпление. От такъв характер е и постъпилата информация от въздушното наблюдение, осъществено в района от български разузнавателни екипажи. В изпратеното предписание от щаба на 9-а артилерийска бригада № 16576 от 4 юли 1918 г. до командирите на артилерийските полкове се посочва, че според предписанието от началника на артилерията на Първа армия при полетите в района над гара Хаджи Юнус, наши авиатори откриват следи от движението на танкове. Това дава основание на старшото командване да предположи, че съществува опасност противникът да ги въведе в боя, използвайки фактора изненада. За да се избегне това, се регламентират поредица от мероприятия в противотанково отношение.

Водещо място сред тях заемат изучаването на упражнения, предвидени за водене на стрелба против танкове, и самите стрелби.

Предвижда се те да обхванат както разчетите на специално назначените за целта оръдия за право мерене, така и на маскираните и закрити оръдия. За вторите се планира също да водят огън по бронираните средства, без да се изместват от сегашните си позиции, като се прицелват със спомагателно мерене. Основният замисъл по отношение на тях е да бъдат използвани като противотанков резерв. Два са предвидените варианти за привеждането му в действие. Първият е, в случай че танковете, които се появят, са повече от заделените за борба с тях оръдия. Вторият е по-скоро резервен, като има готовност да се задейства, при положение че по някаква причина назначените артилерийски средства не успеят да се развърнат своевременно на позиция.²⁹³

Част от тренировките включват планово извеждане на материалната част по конкретно определените места, за да се тренират разчетите и да могат да опоз-

²⁹¹ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 7–7 гр.

²⁹² ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 7–7 гр.

²⁹³ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 1–11.

наят местността. За да не се разкрие замисълът от противника, се организира и провежда завръщането ѝ до разсъмване на старите позиции.

Като водеща в хода на упражненията се налага идеята всички номера от разчета да познават набелязаните ориентири, за да могат да изпълняват командите точно и без каквато и да е загуба на време.²⁹⁴

При планиране на замисъла на упражненията се оценява тактиката на противника, прилагана на Западния фронт. Изхожда се най-вече от факта, че той ще се стреми да улесни въвеждането на танковете в боя с артилерийски огън. Неговото количество и интензивност се оценяват като значителни, което налага трезвата и недвусмислена прогноза, че загубите в личен състав се очаква да бъдат големи. Това налага да се набележат за незабавно изпълнение конкретни мерки за противодействие.

За целта се планира всички категории младши команден състав да имат необходимата подготовка за ръководство на огъня и за осигуряване на непрекъснатост в действията чрез взаимозаменяемост. Във връзка с това се предвижда всички младши офицери, взводни подофицери, командири на оръдия и дори мерачите да бъдат подготвени за ръководство на стрелбата, в случай че по-старшият в командната верига бъде изваден от строя. В обхвата на необходимите знания и умения следва задължително да попаднат тези, които са препоръчани и са свързани със стрелбата за поразяване на танк и за осъществяване на прострелка по движеща се цел. Като задължително условие се поставя изискването за отличното познаване на конкретни параграфи от наставлението за стрелба.²⁹⁵

Командването на откритите и на маскираните оръдия се възлага на опитни младши офицери, които в упражненията и стрелбите се наблюдават и ръководят лично от командирите на артилерийски отделения.

По време на упражненията и на самите стрелби условностите в действията се свеждат до минимум. Категорично се поставя изискването към командния състав всички действия да се отработват до най-близка до действителната обстановка.

За оръдията, които ще водят огън от маскирана позиция, се набелязват най-вероятните направления за настъпление на танковете, като за целта се поставят дървени колове, които да служат за ориентири.

Показателен за решимостта на началника на артилерията на 9-а пехотна дивизия да подготви разчетите на назначените противотанкови средства е фактът, че за всяко оръдие се отпускат за тренировъчни стрелби от 10 до 15 снаряда.²⁹⁶

При тренировките и самите стрелби се следват познатите принципи на обучението – „от простото към сложното“ и „от известното към неизвестното“. Указанията в тази насока са конкретни и недвусмислени. Задачата на всяко упражнение се променя с течение на времето, като движението на танка се задава първоначално перпендикулярно спрямо разположението на оръдието, а

²⁹⁴ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 1–11.

²⁹⁵ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 1–11.

²⁹⁶ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 1–11.

впоследствие с коси отстъпления в дясна и лява посока.²⁹⁷

От старшият команден състав, натоварен с провеждане на упражненията, се изисква при планирането и изпълнението на първите задачи да се задава една права посока, от която настъпва танкът. Впоследствие обстановката се усложнява, като се въвеждат условни данни за промяна на движението на танка, свързана с коси, възвратни и променливи движения на целта, която маневрира и използва гънките на местността за закритие от огъня. Първоначално движението на танковете се онагледява от група хора. На малко по-късен етап във всеки артилерийски участък са изготвени макети с реални размери, направени от рамки, покрити с платнища и задвижвани с по четири колела. За целта са изпратени конкретни указания по тяхната насока. При това се въвежда изискването движението на макета-мишена да се поддържа на 6 км/час, каквато е бойната скорост на повечето от бронирани машини, които са на въоръжение в армиите на Съглашението.²⁹⁸

Щабът на 9-а дивизия непрекъснато получава чрез Щаба на Първа армия сведения за опита от Западния фронт и от своя страна подава необходимата информация до пехотните бригади и артилерийските полкове. Тя съдържа редица примери и указания за най-ефективното използване в качеството му на противотанково средство на наличното пехотно и артилерийско въоръжение и за прилагане на най-добрите прийоми за борба.

От такъв характер е съдържанието на поверителна заповед № 10326 от **27 юни 1918 г.** от Щаба на действащата армия, която е препратена към всички объединения. В нея се прави кратка ретроспекция на бойния опит от Западния фронт, където „вече от две години се използват особен вид бронирани автомобили, наречени танкове“. Освен че съдържа информация за потискащото въздействие върху психиката на бойците, този регламентиращ документ дава и конкретни характеристики на бойните свойства на танка и най-вече на средствата за противодействие и на неговите уязвими места. Те са маркирани с различни цветове и показват по кои от тях може да се въздейства с пехотни и артилерийски средства. Същите са подробно изложени и обозначени в приложението към заповедта, което е озаглавено „Упътване за поразяване на танк“.²⁹⁹

Съдържащата се конкретна информация е разпространена от Щаба на Първа армия до подчинените ѝ съединения, с указания за набелязване на мероприятия по противотанковата отбрана.

Постъпващата информация се оценява задълбочено и се анализира с цел да се набележат най-ефективните и адекватни мерки.

Потвърждение на посоченото по-горе е изпратеното от началника на артилерията на дивизията поверително писмо № 16677 от 6 юли 1918 г. Съдържанието му ориентира подготовката на състава в редица конкретни насоки.

Като най-важно условие за успешната борба с танковете се определя правил-

²⁹⁷ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 1–11.

²⁹⁸ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 67, л. 229.

²⁹⁹ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 92, л. 23.

ната оценка на местността относно нейния достъп за движение на танкове и на тази основа да се предприемат най-подходящите средства за противодействие.

На преден план се извежда изискването съставът да има необходимата подготовка и психическа закалка, които да му позволяват спокойно и разсъдливо да посрещне подходящите неприятелски машини.

Напълно основателна е оценката „че за да се превърне артилерията в надеждно противотанково средство, задължително е да се осъществява предварителна прострелка на подразделенията за осигуряването на необходимите данни за стрелба“.³⁰⁰

На базата на опита от Западния фронт, като подходящо оръжие за борба с танковете се определят картечниците и 37 мм оръдия. Те задължително следва да са развърнати на подходящи места, да са ешелонирани в дълбочина на позицията и да са добре замаскирани и окопани. Същите средства се определят като най-пълноценни тогава, когато са поставени в огневи гнезда или под бетонни куполи. Разположени по такъв начин на места, които осигуряват добра видимост и възможност за стрелба с право мерене, групирани по двойки картечници и оръдия се разглеждат като изключително сериозен противник на настъпващите срещу позицията танкове.³⁰¹

Към частите и подразделенията на позицията се подават и редица данни за прилаганите способности от съгласенските войски на Западния фронт. Те се отнасят най-вече за взаимодействие между пехотата и танковете и използваните похвати за насочване на направлението им за движение. Като пример се посочва зачестилата практика на съюзническата пехота да извиква при необходимост танковете, като за целта на върховете на ножовете на пушките се издигат каски.

Разглеждат се и способите за насочване на движението на танковете чрез димни гранати. Подробно се описва и възможността за използване на специално приспособени за насочване артилерийски снаряди. При съприкосновението си със земната повърхност тези боеприпаси отделят жълто светещо кълбо, което се насочва напред на отстояние 600 метра от направлението на изстрела, с което трасира посоката на движение на танка.³⁰²

Командването и щабът на дивизията разглеждат инженерното оборудване на танкодостъпните направления като едно от важните условия за надеждно изграждане на отбраната в противотанково отношение. За целта са дадени указания да се изработят на необходимите места противотанкови ями и засеки от страна на пехотните части. Правилно е и разбирането, че възпиращите способности на тези съоръжения могат да се допълнят от действията на артилерията. За контрола по изпълнението на заповяданото инженерно оборудване следят както командирите на бригади, така и инженерът на дивизията, и началникът на артилерията. Със специално писмо с № 16236 полковник Каменов – командир на 9-а артилерийска бригада, отправя искане до началниците на артилерийски

³⁰⁰ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 67, л. 229.

³⁰¹ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 67, л. 229.

³⁰² ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 67, л. 117.

участъци да представят сведения за изготвените от пехотата просеки и ями, като се посочат план-квадратите, в които са разположени. Донесенията следва да бъдат допълнени и от данни за това, кои от батареите са направили прострелки по местата, на които са оборудвани такива съоръжения.³⁰³

Направеното изложение към момента недвусмислено налага извода, че основната отговорност по осъществяване на противотанковата отбрана се възлага на артилерията на дивизията. Наличната информация, съдържаща се в бойните документи от изследвания период, разкрива напрегнатото ежедневие в артилерийските формирования. Не бива да се пропуска и друга съществена подробност. Тя произтича от факта, че върху плещите на артилерийските началници и разчети е поставено и задължението да организират отразяването на въздушните атаки на противника, воденето на преграден огън и контрабатарейна борба с противниковата артилерия при обстрела ѝ на позицията с обикновени и газови снаряди. Показателна за това е преписката между щаба на дивизията и артилерийските части. Тя разкрива мероприятията, които се осъществяват в резултат на постъпилото предписание № 22516 от 23 юли 1918 г. От запознаването със съдържанието на документа се формира убеждението, че командирите на артилерийските полкове следва да осъществят един доста сложен маньовър с наличните полски оръдия, които се използват и като противотанкови, и като противоаеропланни средства. Прави впечатление, че при разпределението на отговорностите се ангажират както частите от състава на бригадата, така и приданените сили и средства. Това е видно от дадените разпореждания до отделните формирования и техните командири.

От тях става ясно, че командирът на 18-и артилерийски полк получава задължението да разпореди на един взвод от 5-а батарея на 15-и артилерийски полк да се развърне на позиция на вис. „Атанасов“, с готовност за стрелба по танкове с право мерене. Предвижданията за този взвод са ориентирани към ползването му като противотанково средство до подготовката на неговата позиция в района на с. Стояново. В района на този населен пункт той следва да се установи и подготви за стрелба срещу неприятелските аероплани. Вторият взвод на същата батарея получава задачата да остане временно в района на това село, до оборудване на позицията му на вис. „Панев“, с готовност да води огън срещу танкове.³⁰⁴

Същевременно взводът, развърнат към настоящия момент на вис. „Атанасов“, следва да се пренасочи в района на с. Стояново веднага след като позицията там бъде оборудвана.

Окопите на същото подразделение, след неговото преместване, следва да бъдат заети от друг взвод, назначен от командира на 19-и артилерийски полк. При това задачата му остава същата – стрелба с право мерене срещу подходящите танкове.³⁰⁵

От своя страна командирът на 18-и артилерийски полк има за задача да назна-

³⁰³ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 327, 329–332, 334.

³⁰⁴ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 316.

³⁰⁵ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 316.

чи от полските батареи, които има на разположение, още две оръдия за борба с танковете. Едното следва да се развърне в план квадрат 9708, а другото – на вис. „Симов“, като за целта и на двете места се оборудват окопи и ниши за снарядите.

Командирите на 18-и и 19-и артилерийски полк се задължават да организират проучване на местността, като след това имат готовност на определените от тях места да развърнат на открити позиции в поверените им участъци по 1 – 2 оръдия. Предвижданията за тях са да се ползват като противотанкови средства, в случай че набелязаните за изпълнението на тази задача 6 бр. германски минохвъргачки не се явят.³⁰⁶

Зоните за отговорност на групата германски минохвъргачки се разпределят, както следва: в сектора от кота 53 до кота 50 – 2 бр.; за сектора от кота 51 до височината „Близнаците“ – 2 бр.; за сектора от височината „Близнаците“ до пътя от с. Селимли – Побрег – 2 бр.

За действия против танковете, които биха настъпили по долината на р. Вардар в посока „север“, командирът на 19-и артилерийски полк има за задача да назначи по едно оръдие от 4/19 и 5/19 батарея, които да се разположат на гребена на височината „Чук“. За целта на определените места незабавно следва да започнат изкопни дейности за оборудване на окопи и ниши за снарядите. Наред с това намиращите се в съседство батареи запазват готовността си при необходимост да водят огън с неправо мерене срещу танковете, в случай че навлязат в този участък.³⁰⁷

Осъщественият анализ на дейностите по изграждане на противотанковата отбрана на Дойранската позиция напълно закономерно може да предизвика задаването на два основни въпроса. **Първият от тях** гравитира около това: как биха се развили събитията, ако Съглашението въведе танкове в хода на настъпателната си офанзива в района на Дойран? **Вторият е свързан** с намиране на отговора: коя е причината да не бъде употребено новото бойно средство в този участък от Южния фронт? Отговорът и на двата въпроса не може и няма как да бъде еднозначен. Още повече, че по отношение на първия въпрос историята не познава условното наклонение. При всички случаи може и трябва да се открият определен набор от аргументи, които си заслужава да бъдат осмислени и изтъкнати.

Водещо място сред тях заема нееднозначната категоричност относно целесъобразността от въвеждане на танкове, предвид характера на местността. Това е първият подходящ, но не и основен довод, като се има предвид анализът на представения широк спектър от мероприятия за противодействие.

На второ място следва да се изтъкне, че благодарение на количественото си надмощие в авиация, Съглашението е в състояние да си осигури превъзходство във въздуха и да изгради една донякъде ясна картина за характера на изградената отбрана. В съчетание с опита от предишните настъпателни действия, тя ориентира съглашенското командване, че пред него стои една дълбоко ешелонирана отбрана, заета от отлично подготвен, с висока психологическа закалка и добре

³⁰⁶ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 316.

³⁰⁷ ДВИА, ф. 515, оп. 2, а.е. 62, л. 316.

въоръжен противник, който не е склонен към колебания и шаблони в действията си. Опитът от Западния фронт показва, че употребата на танкове има смисъл тогава, когато се използва факторът „изненада“ от въвеждането им и най-вече на психологическото въздействие от появата им на бойното поле. В случая тези условия не са и няма как да бъдат налице. Неприятелят осъзнава и разбира тази реалност.

На трето място следва да се отбележи, че пробивът с танкове на даден участък от Западния фронт става възможен, защото в повечето случаи отбраната има пасивен характер. Практиката и от двете страни на фронта сочи, че при осъществяване на пробив се прибегва до оттегляне на следващия отбранителен рубеж, което създава заплахата за фланговете и като цяло променя конфигурацията на отбраната. Цялостният замисъл и философия на отбранителните действия на 9-а пехотна плевенска дивизия нямат нищо общо с наложилите се подобни погрешни схващания. Основното предимство при Дойран се явява активната отбрана. Вихрените контраатаки на българската пехота за изтласкване на противника от овладените части от позицията и за възстановяване на целостта на отбраната нямат нищо общо с практиката на Западния фронт за рутинното оттегляне на ред последователни рубежи. В случая заемането на части от позицията с помощта на танкове се обезсмисля. Развоят на събитията в заключителната част на бойните действия показва, че дори овладяването на предната позиция не позволява на съглашенските войски да развият успеха си в дълбочина на отбраната. Поради тази причина съюзническият щаб, изхождайки от оценката си за противостоящия противник, залага на удара с войски и на дълбоко ешелонирания боен ред. Те се основават на смазващото надмощие в сили и средства, което изтощава възможностите за съпротива. Този замисъл се оказва ефективен единствено и само в района на Добро поле. В този участък от Южния фронт той дава резултат по простата причина, че характерът на изградената отбрана е от друг тип.

На четвърта, но не на последна по своето значение, позиция следва да се посочи категоричният респект на българската артилерия. Независимо от количественото си надмощие в артилерийски средства и при осигурено коригиране на огъня им от въздуха, неприятелят не успява да подави артилерийската групировка, развърната на позицията. Изхождайки от тази реалност, противникът трезво преценява, че българската артилерия със своя доказано ефикасен огън ще унищожи въведените бронирани средства. Предполага се, че дори някои от тях да пробият целостта на отбраната, тактическият успех няма как да прерасне в оперативен или стратегически, поради възможностите за противодействие на създадената гъвкава система на огъня, организирана по цялата дълбочина на отбраната.

Всеки един от тези аргументи, в една или друга степен, е взет предвид с необходимата прецизност от щаба на генерал Д'Апре. Съществува голяма вероятност те да са били оценени в комплекс или да са допълнени от много други. **При всички случаи основната причина за отказа от употреба се дължи на разбирането,**

че приложеното средство няма как да отговори на очакванията.

В заключение, по този въпрос е показателно мнението на един от преките участници в събитията – майор Никола Недев, впоследствие генерал. В книгата си „Дойранската епопея (1915 – 1918 г.)“ той образно представя изграждането на противотанковата отбрана по следния начин: „За посрещане на танковете, които противникът не употреби, бяха взети сериозни мерки. Поставени бяха специални оръдия за борба с тях, прокопани бяха окопи, упражнения за стрелба против танкове бяха направени. Войниците се възпитаваха да не се плашат от това ново оръжие, което е безпомощно, щом са взети мерки за унищожаването му с артилерия и ръчни бомби, вързани по няколко, с леки минохвъргачки, и когато защитниците са бодри на поста си.“ [1: 191].

Към думите на офицера от щаба на дивизията може само да се добави категоричното мнение, че стореното от нашите предци в района на Дойран е неповторимо и величаво. То е изградено от уникалната сплав, получена при съчетаване на героизъм, бойно майсторство, знания, умения и непоколебимост.

Дори и днес, 100 години по-късно, времето не може да заличи спомена за славната 9-а пехотна плевенска дивизия и нейната героична съпротива. Сътвореното при Дойран е показател за висотата на гордия български дух, устремен към реализиране на идеята за единна и целокупна България. Поколението, сътворило Дойранската епопея, е трасирало пътя в правилната посока. От следващите се изисква само да го следват.

Използвана литература

[1] НЕДЕВ, Н., 2009. *Дойранската епопея (1915 – 1918 г.)*. София: Изд. „Анико“.

[2] ФОТЕВ, Г., 2018. *Дългата нощ на комунизма в България*. 20.01.2018. Available from: <http://сао.бг/>